

dr hab. Małgorzata Dziembała, prof. UE
Uniwersytet Ekonomiczny
w Katowicach
Wydział Ekonomii
Katedra Międzynarodowych
Stosunków Ekonomicznych

Katowice, 31 stycznia 2023 r.

RECENZJA

**rozprawy doktorskiej mgr. inż. Jarosława Wojciechowskiego
pt. „Ekonomiczne uwarunkowania odstraszenia nuklearnego”,
Warszawa 2022, ss. 243,
przygotowanej pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Katarzyny Żukrowskiej**

Podstawą do sporządzenia recenzji było pismo Dziekana Kolegium Ekonomiczno-Społecznego Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie prof. dr hab. Piotra Błędowskiego z dnia 8 grudnia 2022 r.

Części recenzji:

- tematyka rozprawy,
- cel pracy, pytania badawcze i hipoteza,
- metody badawcze,
- wykorzystana literatura i materiały źródłowe,
- struktura i ocena wartości merytorycznej rozprawy,
- rezultaty badawcze,
- ocena strony formalnej i technicznej pracy,
- konkluzja końcowa.

1. Tematyka rozprawy

W rozprawie doktorskiej mgr. inż. Jarosława Wojciechowskiego podejmowana jest problematyka dotycząca odstraszenia nuklearnego i jego roli w rozwiązywaniu konfliktów między państwami we współczesnych uwarunkowaniach geopolitycznych, które częstokroć

ulegają intensyfikacji. W tym kontekście kwestia zapewnienia bezpieczeństwa międzynarodowego staje się istotna i bardzo aktualna. Rozwiązywanie konfliktów wojennych nie tylko przejawia się w podejmowanych konwencjonalnych działaniach militarnych, lecz także poszukuje się nowych sposobów rozstrzygnięcia tego rodzaju sporów gdzie wskazać należy na odstraszenie nuklearne przeciwdziałające zdarzeniom niepożądanym. Stanowić może ono współcześnie efektywną strategię rozwiązywania sporów między państwami, a zarazem utrzymywania bezpieczeństwa, gdy strategiczne działania nuklearne obejmują coraz większą grupę państw. W czasie zimnej wojny tego rodzaju działania odnosiły się do dwóch kontynentów, podczas gdy obecnie geopolityczny porządek i układ sił staje się coraz bardziej złożony, nowe obszary stają się coraz bardziej podatne na rozwój konfliktów między państwami posiadającymi arsenał nuklearny.

W tym kontekście ważne jest prowadzenie pogłębionych badań dotyczących roli poszczególnych państw w zmieniającym się układzie geopolitycznym. Istotne jest analizowanie ich potencjału militarnego nie tylko konwencjonalnego, ale i jądrowego. Celowa staje się ocena strategii poszczególnych państw posiadających znaczący potencjał nuklearny. Poszukuje się takich rozwiązań, narzędzi, również odwołując się do dorobku nauk ekonomicznych, które umożliwiłyby objaśnienie strategii postępowania w konfliktach nuklearnych. Prowadzenie badań w tym zakresie staje się istotne.

Dobór problematyki badawczej podjętej w rozprawie uważam za trafny i aktualny. Zwłaszcza obecnie, gdy intensyfikacji ulegają konflikty i spory w różnych regionach świata, w które bezpośrednio lub pośrednio włączone są państwa nuklearne, prowadzenie badań dotyczących odstraszenia nuklearnego jest ważne. Doktorant w rozprawie podejmuje szczegółowe rozważania dotyczące specyfiki broni nuklearnej i omawia państwa dysponujące jej zasobem, przedstawia koncepcję odstraszenia nuklearnego. Wskazuje na teorię gier wykorzystywaną do objaśniania decyzji podejmowanych w razie wybuchu konfliktu nuklearnego oraz ewolucję strategii odstraszenia nuklearnego.

Podjętą próbę całościowego spojrzenia na problematykę odstraszenia nuklearnego z perspektywy nauk ekonomicznych uważam za udaną. Prowadząc rozważania i wyprowadzając wartościowe wnioski Doktorant sięga do dorobku m.in. ekonomii rozwoju, ekonomii sektora publicznego, teorii gier, czy też z zakresu wojskowości, co uznaję za wartościowe. Ma zarazem świadomość istniejących ograniczeń w realizacji badania.

W świetle mojej wiedzy podjęta tematyka nie jest szczegółowo omawiana w polskiej literaturze przedmiotu z perspektywy nauk ekonomicznych, a prace które powstają dotyczą

w dużej mierze nauk politologicznych. W mojej opinii rozprawa doktorska jest dziełem oryginalnym i wypełnia istniejącą lukę badawczą.

2. Cel pracy, pytania badawcze i hipoteza

W rozprawie doktorskiej sformułowano następujący cel pracy: „analiza problematyki odstraszania nuklearnego z perspektywy nauk ekonomicznych. W tym sensie stanowi to poszukiwanie zasadności odstraszania nuklearnego, bazując na założeniach ekonomii normatywnej” (s. 5). Określono także następujące pytania badawcze (ss. 5-6):

1. „W jaki sposób można ocenić stan obecny i możliwy rozwój broni nuklearnej w świetle obowiązujących traktatów międzynarodowych?
2. Jak ukształtowana została i jak może ewoluować doktryna odstraszania nuklearnego?
3. W jaki sposób teorie gier mogą zostać wykorzystane do opisu strategii odstraszania?
4. Jak wysokie są wydatki ponoszone na utrzymanie zdolności do odstraszania nuklearnego w porównaniu do wydatków ponoszonych na współcześnie prowadzone operacje militarne?
5. W jakim kierunku podąży transformacja strategii odstraszania w wielobiegunowej przestrzeni geopolitycznej oraz jakie można wskazać scenariusze rozwoju sytuacji kryzysowych, w których może nastąpić pokusa wykorzystania broni nuklearnej lub groźby jej użycia”.

W rozprawie doktorskiej sformułowano także „hipotezę roboczą, iż odstraszanie nuklearne, pomimo zmian jakie zaszły w geopolityce, jest ekonomicznie uzasadnionym narzędziem długookresowego utrzymania równowagi i bezpieczeństwa w świecie” (s. 6).

Cel został sformułowany poprawnie, chociaż należy mieć na uwadze, że „analiza” to metoda badawcza. Zatem „analizę” ujętą w celu rozprawy doktorskiej należałoby zastąpić innym sformułowaniem. Do ujętych pytań badawczych zasadniczo nie wnoszę uwag, chociaż nadmienić należy, iż Doktorant ujął niezbyt fortunne wyrażenie w pytaniu badawczym nr 5 tj. „w których może nastąpić pokusa wykorzystania broni (...)” (s. 6).

Pomimo podniesionych zastrzeżeń uważam, że cel rozprawy, pytania badawcze i hipoteza zostały prawidłowo sformułowane.

3. Metody badawcze

W rozprawie doktorskiej zostały wykorzystane podstawowe metody badawcze. Przeprowadzono analizę literatury dotyczącej podejmowanej problematyki, dokonując syntezy, i stosując krytykę naukową. Wykorzystano także analizę danych statystycznych z zakresu przedmiotowej problematyki. W rozprawie ujęto również analizę scenariuszy. Dobór metod badawczych uważam za właściwy, a ich zastosowanie umożliwiło realizację założonego celu oraz weryfikację przyjętej hipotezy badawczej. Postępowanie badawcze zostało przeprowadzone przez Doktoranta w sposób prawidłowy.

4. Wykorzystana literatura i materiały źródłowe

W rozprawie doktorskiej wykorzystano, jak wskazuje Doktorant w bibliografii, 188 pozycji. Ujmuje jako źródło Wikipedię (poz. 4, poz. 118), youtube (poz. 182), chociaż w tego typu pracach naukowych nie powinny być one przywoływane. Literatura zwarta jest skromna. Wykorzystano także pozycje literatury zagranicznej w j.angielskim, w j.rosyjskim, w j.francuskim. Należałoby przywoływać źródła uporządkować według ich rodzaju.

5. Struktura i ocena wartości merytorycznej rozprawy

Recenzowana rozprawa doktorska składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów i zakończenia, bibliografii, spisu ilustracji i spisu tabel. Bibliografia obejmuje 15 stron (ss. 225-239). Zawiera wszystkie elementy wymagane w rozprawach doktorskich.

W rozdziale pierwszym dokonano omówienia pojęcia broni nuklearnej, wskazano na państwa dysponujące cywilną i militarną technologią jądrową, przedstawiono układy o nieprolifracji broni jądrowej oraz kontroli transferu technologii podwójnego zastosowania. W rozdziale drugim rozważania koncentrują się wokół koncepcji odstraszenia nuklearnego. W rozdziale trzecim wskazano na teorię gier i omówiono strategię odstraszenia nuklearnego w kontekście teorii gier. W rozdziale czwartym podjęto próbę określenia wydatków ponoszonych na realizację operacji militarnych i na utrzymanie potencjału nuklearnego. Potencjalne scenariusze konfliktu w których może zostać użyta broń nuklearna lub też pojawić się groźba jej użycia przedstawiono w rozdziale piątym. Wnioski ujęto w zakończeniu.

Uważam, że kolejność rozdziałów jest prawidłowa, poszczególne rozdziały są ze sobą wzajemnie powiązane, podporządkowane realizacji celu i weryfikacji hipotezy. Rozkład treści pomiędzy poszczególnymi rozdziałami jest właściwy i zasadniczo nie wnoszę w tym zakresie zastrzeżeń.

Należy poczynić uwagę, rozdział pierwszy rozpoczyna się od wskazania na jego zawartość, podobnie w rozdziale drugim nakreślono koncepcję tego rozdziału, co uczyniono także w kolejnych rozdziałach. Takie podejście uważam za słuszne stanowiąc wprowadzenie do podjętej problematyki. Język rozprawy jest staranny, chociaż występują drobne usterki stylistyczne.

Szczegółowa ocena

We wstępie Doktorant dokonał wprowadzenia do podjętej problematyki badawczej koncentrującej się wokół „odstraszania nuklearnego”. Wymienia formy „odstraszania przeciwnika” (ss. 3-4) nie czyniąc jednakże odpowiednich odwołań do literatury przedmiotu. Identyfikuje przedmiot badań, wskazuje cel rozprawy, pytania badawcze i hipotezę badawczą. We wstępie Doktorant pisze „że problem odstraszania nuklearnego jest ważny i aktualny, to wciąż jest w stadium dyskusji, choć rzadko analizowany w aspekcie ekonomicznym” (s. 5). Jednakże nie przywołuje odpowiednich pozycji literaturowych, które w tym miejscu należałoby wskazać dla pełniejszego uzasadnienia luki badawczej. Zabrakło także zdefiniowania pojęć: odstraszanie nuklearne oraz zdolność do odstraszania nuklearnego, przyjętych na potrzeby rozważań prowadzonych w niniejszej rozprawie doktorskiej.

Następnie Doktorant omawia szczegółowo zawartość rozdziałów i wskazuje na źródła literaturowe wykorzystane w rozprawie doktorskiej. Przedstawiając zawartość rozdziałów należałoby zastosować czas przeszły. Reasumując stwierdzić należy, iż wstęp został opracowany w sposób prawidłowy.

W rozdziale pierwszym „Charakterystyka i typologia broni nuklearnej”, obejmującym pięć podrozdziałów i stanowiącym wprowadzenie do podjętej problematyki, rozważania koncentrują się wokół pojęcia broni jądrowej i przedstawienia państw posiadających technologie jądrowe. W pierwszym podrozdziale wskazano na genezę i znaczenie broni jądrowej, by następnie przejść do szczegółowego omówienia głowic jądrowych i środków ich przenoszenia, także w kontekście potencjału nuklearnego posiadanego przez poszczególne państwa. Następnie Doktorant wskazuje na rolę postępu technologicznego dla rozwoju broni

nuklearnej. W dalszych rozważaniach omawia potencjał wybranych państw w zakresie technologii jądrowej. Pod tabelą nr 5 w opisie źródła poczyniono odniesienia do przypisu, jednakże jego treść należy włączyć do opisu źródła. Uwaga ta dotyczy także innych tabel w rozprawie doktorskiej. Całość rozważań w tym rozdziale kończy omówienie porozumień międzynarodowych koncentrujących się wokół różnych aspektów neutralizacji groźby wybuchu wojny nuklearnej. W tabeli nr 8 w źródle wskazano „Opracowanie własne na podstawie literatury”, jednakże nie wyszczególniono odpowiednich pozycji literaturowych. Uwaga ta dotyczy także opisu źródeł innych tabel ujętych w rozprawie doktorskiej. W tytule rysunku nr 4 nie podano jednostek dotyczących wydatków ponoszonych na zbrojenia. Rozważania w tym rozdziale zamyka krótkie podsumowanie. Na s. 48 cytuje się zapisy dokumentu bez dokonania stosownego odniesienia. Jest to solidnie przygotowany rozdział systematyzujący i porządkujący pojęcia i dokumenty związane z podjętą problematyką w rozprawie doktorskiej. W rozdziale tym warto byłoby ująć rozważania dotyczące bezpieczeństwa i jego wieloaspektowego ujęcia.

W rozdziale drugim „Charakterystyka pojęcia odstraszenia nuklearnego” rozważania koncentrują się wokół koncepcji odstraszenia nuklearnego, jego genezy i rozwoju, wskazuje się także przykłady strategii odstraszenia nuklearnego zastosowane przez wybrane państwa. Należy poczynić uwagę odnośnie do tytułu tego rozdziału, który ujęty jest zbyt wąsko w porównaniu do treści tam podejmowanych.

W pierwszym jego podrozdziale omówiono ewolucję doktryn użycia broni jądrowej. Następnie przeanalizowano strategię odstraszenia nuklearnego przyjęte przez takie państwa jak; Francja, Wielka Brytania, Chiny, Indie, Pakistan i Izrael. Jest to wartościowa część rozprawy, także pod względem analitycznym. Omówiono konflikty konwencjonalne w których to odstraszenie nuklearne pełniło znaczącą rolę.

Układ sił militarnych w Europie w okresie zimnej wojny i po jej zakończeniu przedstawiono w podrozdziale 2.5. Rozważania tutaj prowadzone zostały wzbogacone licznymi tabelami i rysunkami. Jednakże warto byłoby te rysunki dopracować, gdyż nie są czytelne (rysunki nr: 7, 8, 11). Scenariusze rozwoju koncepcji odstraszenia kończą całość rozważań prowadzonych w tym rozdziale. Przywołując i cytując stwierdzenie Ludwiga von Mises'a należy podać cytowane źródło (s. 101).

Rozdział ten uważam za udaną próbę całościowego omówienia problematyki odstraszenia nuklearnego w sposób kompleksowy a zarazem syntetyczny. Przywoływany materiał ilustracyjny doskonale prezentuje prowadzone rozważania.

W rozdziale trzecim „Teoria gier w konflikcie nuklearnym”, Doktorant łączy rozważania dotyczące teorii gier z jej wykorzystaniem w strategiach odstraszania. W części pierwszej tego rozdziału wskazuje i dokonuje wprowadzenia do podjętej problematyki. Warto byłoby w szerszym zakresie poczynić stosowne odniesienia i dokonać przeglądu literatury przedmiotu dotyczącej teorii gier i jej wykorzystania w ekonomii, do badania konfliktów w szerszym zakresie. Liczba pozycji literaturowych tutaj przywoływana nie jest satysfakcjonująca. A przecież, jak wskazuje Doktorant „Analiza strategii militarnych dotyczących wykorzystania broni jądrowej pokazuje ich powiązanie z teorią gier. Podejście to jest bardzo wyraźnie widoczne w pracach prowadzonych przez amerykański think-tank RAND Corporation (...)” (s. 103).

W pierwszej części tego rozdziału Doktorant wprowadza pojęcie gier i przedstawia ich aspekty istotne w kontekście odstraszania nuklearnego. Są to bardzo interesujące rozważania i analiza, szkoda tylko, że nie poczyniono odpowiednich odwołań do literatury przedmiotu. Pod rysunkiem nr 14 wskazuje, że został on opracowany na podstawie literatury, jednakże tej literatury nie podano. Jak Doktorant podkreśla, „Przesunięcia strategiczne są immanentną cechą prowadzenia polityki nuklearnej” (s. 109), a w związku z tym dalej przedstawiono zastosowanie tych przesunięć w oparciu o strategię USA wobec Korei Południowej i strategię Rosji. Wiarygodność strategii odstraszania nuklearnego i ocenę funkcjonowania modeli odstraszania nuklearnego także omówiono. Jak konstatuje Doktorant teoria gier może być pomocna do określenia prawdopodobnego sposobu postępowania graczy (s.129).

W rozdziale czwartym „Ekonomiczne aspekty utrzymywania arsenału nuklearnego w świetle tradycyjnych konfliktów zbrojnych” szczegółowo przedstawiono koszty opracowania i wdrożenia programu nuklearnego na przykładzie USA. Wysoko należy ocenić prowadzone w tym rozdziale rozważania związane z utrzymaniem potencjału odstraszania konwencjonalnego i nuklearnego. Szkoda, że dla porównania nie podano wydatków innego państwa ponoszone w tym zakresie, co wynika z tego, że w większości państw tego typu informacje są niejawnie jak konstatuje Doktorant (s. 169). W tym kontekście z większą ostrożnością sformułowałabym stwierdzenie „Wydaje się, iż zasadnicze zależności w tej kwestii powinny być w tym przypadku analogiczne” (s. 130).

Rozważania w tym rozdziale rozpoczynają się od omówienia wydatków dotyczących głowic nuklearnych, następnie dotyczą środków ich przenoszenia, prowadzonych wspólnie operacji militarnych i kosztów odstraszania środkami konwencjonalnymi.

Rozdział kończy dyskusja dotycząca zwiększenia zdolności nuklearnych współcześnie i prognozy kosztów modeli odstraszania. Analiza jest rzetelna i kompleksowa, a Doktorant jest świadomy jej ograniczeń. Brak jest podanych jednostek w tytułach rysunków nr: 22, 25, 26, 28, 30, 31, 35, w tabelach nr 12,16; natomiast zapisy w tabeli nr 16 są w j.angielskim.

W rozdziale piątym „Transformacja strategii odstraszania nuklearnego w erze post zimnowojennej” dyskusja koncentruje się wokół koncepcji odstraszania nuklearnego i dalszych jej przeobrażeń w świetle scenariuszy prawdopodobnego rozwoju strategii odstraszania nuklearnego. Rozważania rozpoczynają się od wskazania roli i znaczenia ludzkiego działania w zakresie realizacji strategii odstraszania nuklearnego. Jednakże jak konstatuje Doktorant dokonuje się integracja odstraszania konwencjonalnego i nuklearnego (s. 179), a tym samym tradycyjne ich postrzeganie nie znajduje uzasadnienia (s. 186). W kolejnym podrozdziale Doktorant koncentruje rozważania wokół odstraszania nuklearnego i bezpieczeństwa a zatem tytuł w obecnym brzmieniu „Implikacje ekonomiczne ewolucji paradygmatu odstraszania nuklearnego” wymagałby modyfikacji.

Bardzo interesujące są scenariusze opracowane i przygotowane przez Doktoranta w podrozdziale 3.5 stanowiące konsekwencję rozważań podjętych w poprzednich rozdziałach rozprawy doktorskiej. Przeprowadza analizę konfliktów w której akcentuje rolę strategii odstraszania nuklearnego.

Reasumując stwierdzić należy, iż jest to wartościowa część rozprawy w której Doktorant w oparciu o już prowadzone rozważania, podjął się udanej próby przedstawienia transformacji paradygmatu odstraszania nuklearnego w oparciu, w dużej mierze, o wyniki własnych badań, własne wnioski i przemyślenia.

W zakończeniu przedstawiono wyniki prowadzonych badań w każdym rozdziale. Konstrukcja zakończenia jest prawidłowa. Warto byłoby wskazać na ograniczenia występujące w realizowanych badaniach i kierunki rozwoju dalszych badań.

Wysoko ocenić należy rozprawę doktorską. Doktorant umiejętnie zaplanował i przeprowadził postępowanie badawcze, dokonał wyboru właściwych metod, tak aby cel został osiągnięty a hipoteza robocza zweryfikowana.

6. Rezultaty badawcze

W mojej opinii na podkreślenie zasługują następujące elementy rozprawy doktorskiej:

- dobór i aktualność podjętej tematyki badawczej,
- sformułowanie tematu,
- właściwe sformułowanie celu, hipotezy i pytań badawczych,
- właściwy dobór przyjętego postępowania badawczego umożliwiające osiągnięcie sformułowanego celu i weryfikację hipotezy,
- wieloaspektowe podejście do badanej problematyki,
- liczne tabele i rysunki doskonale ilustrujące prowadzone wywody.

Sformułowałam następujące pytania:

1. Jakie ograniczenia Doktorant napotkał w trakcie realizacji badań?
2. Jak definiuje się „odstraszanie nuklearne” na potrzeby realizacji celu pracy?
3. Jakie mógłby Pan wskazać kierunki dalszych badań dotyczących problematyki podjętej w rozprawie doktorskiej?

7. Ocena strony formalnej i technicznej pracy

Praca od strony formalnej nie budzi większych zastrzeżeń. Uwagi dotyczące rysunków i tabel zostały już podniesione w recenzji. Język rozprawy jest staranny, dopracowany, chociaż Doktorat nie ustrzegł się usterek stylistycznych wśród których wskazać należy m.in.:

- s. 4: uprawdopodobnia słuszności hipotezy,
- s. 5: operacje militarnych,
- s. 7: środek ciężkości zostanie nakierowany,
- s. 9: analiza problemu wpisują się.
- s. 37: absurdalnie wysoki,
- s. 42: w pobliży miejsca,
- s. 42: był przez pewien czas kłopotliwy,
- s. 89: Pakistan rozwiązał swój program,
- s. 101 przypis 226: Również badani na HEMP,
- s. 113: odnośnie stapania,
- s. 129: polityku nuklearnej,

– s. 144: utrzymani arsenału.

8. Konkluzja końcowa

Resumując, stwierdzam, iż przedłożona do recenzji rozprawa doktorska mgr. inż. Jarosława Wojciechowskiego pt. „Ekonomiczne uwarunkowania odstraszania nuklearnego” spełnia przesłanki, o których mowa w art. 13 pkt. 1 Ustawy z dnia 14.03.2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, w związku z art. 179 ust. 1 ustawy z dnia 3.07.2018 Przepisy wprowadzające ustawę - Prawo o szkolnictwie wyższym.

Podjęta przez Doktoranta problematyka dotyczy odstraszania nuklearnego i jego roli w rozwiązywaniu konfliktów między państwami z perspektywy nauk ekonomicznych. W sposób prawidłowy sformułował problem badawczy, cel, hipotezę i pytania badawcze. Przyjęte postępowanie badawcze jest właściwe a dobór metod badawczych jest prawidłowy. Doktorant potrafi samodzielnie wyprowadzać wartościowe wnioski.

W mojej ocenie przedłożona rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie sformułowanego problemu naukowego. Mogę stwierdzić, że mgr inż. Jarosław Wojciechowski posiada ogólną wiedzę teoretyczną z zakresu badanej tematyki i umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska może stanowić podstawę do ubiegania się o nadanie stopnia naukowego w dyscyplinie ekonomia. Tym samym wnoszę o dopuszczenie rozprawy do publicznej obrony.

A. D. em W.